ЗНАК. ВІСНИК УКРАЇНСЬКОГО ГЕРЛЬДИЧНОГО ТОВАРИСТВА.
Число 31, грудень 2003 р. С. 5.

Валерій Бушаков (Асканія-Нова)

ТЮРКСЬКІ РОДОПЛЕМІННІ ТАМГИ У МІСЬКІЙ ТА СІЛЬСЬКІЙ ГЕРАЛЬДИЦІ *

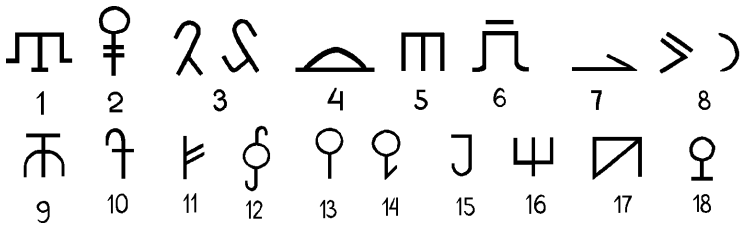
При створенні нових гербів міст та сіл рекомендується дотримуватися принципу історизму, що передбачає використання знаків, котрі вживалися у минулому конкретним селищем у гербах чи на печатках [*Гречило А.* Українська міська геральдика. Київ; Львів, 1998. С. 148-149].

До історичних знаків, які могли б становити основний елемент нових гербів слід віднести також усталені століттями тамги тюркських (татарських і ногайських) родів і племен, заснувавших майже всі сучасні селища у степовому й передгірському Криму [*Бушаков В.* Тюркская этноойконимия Крыма. АКД. Херсон, 1992], Північному Присивашші [*Скальковский А.* О ногайских колониях Таврической губернии // Памятная книга Таврической губернии. Вып. I. Симферополь, 1867], колишніх Мелітопольському та Бердянському повітах [*Сергеев А.* Ногайцы на Молочных водах (1790-1832): Исторический очерк // Известия Таврической ученой архивной комиссии. 1912. № 48] і Буджаку [*Баскаков Н.* Родоплеменные названия кипчаков в топонимии Южной Молдавии // Топонимика Востока. Москва, 1964].

Є чимало прикладів використання тамг у геральдиці (див. [*Лебединський Я.* Тамги, або степова «геральдика» // Знак. 2000. № 22]). Гербом України стала родова тамга київських князів, а гербовим символом кримськотатарського народу служить тарак-тамга ханського роду Ґіреїв (рис. 1). Кримські караїми обрали собі герб, що має форму геральдичного щита із зображеннями знаків ϒ «сенек» та ∇ «калкан (*щит*)», узятих із мармурової плити, вмурованої невідомо коли й ким над воротами східної башти міста-фортеці Чуфут-Кале. У гербі Республіки Інгушетія вжито тамгоподібний солярний знак, що символізує «вічний рух Сонця і Землі, взаємозв`язок і безкінечність всього сущого». Тамгоподібний солярний знак із древніх кам`яних скульптур вміщено у верхній частині герба Республіки Хакасія.

При переході кочовиків до осілості назви їхніх поселень спочатку означали не селище, а самих мешканців, що оселялися за родоплемінним принципом. З часом ім`я роду чи племені (гено- чи етнонім) перетворювалося у назву селища (ойконім). Тому майже в усіх первинних історичних ойконімах вищеназваних регіонів відбиті ногайські й татарські родоплемінні імена.

У кримській історичній ойконімії представлені такі поширені у тюрксько-монгольській етнонімії гено- та етноніми: *абакли* (2), *алач* (ϒ), *аргин, ас* (◘), *ачамайли* (✕), *бодрак* (3), *буйтень, бурлак, даїр, джайтамгали* (джай-тамга зображує лук 4), *джалаїр* (5), *дулат, дюрмен* (// 6), *иргакли* (1 7), *ішунь ~ уйшунь* (8), *канли* (I Λ 9 10), *катаган* (11), *кенегез* (Ш), *кереїт* (II ✕ 12), *керлеут, кипчак* (II 7), *киргиз, кирк* (13), *китай* (14), *кият, кірей* (✕ ✚), *конрат* (П), *мангит* (15), *меркіт, мін, месіт, найман* (T ✚ ✕ ⋁ Δ 5), *сіджеут* (16), *тама* (II), *токсаба, туркмен* (○⊙), *унгут, чюют, яшлав* та багато інших (див. [Списки населенных мест Российской империи. Т. XLI: Таврическая губерния. Санкт-Петербург, 1865]).

Присиваське село Володимирівка Чаплинського р-ну Херсонської обл. розташоване на місці колишнього ногайського аулу Тугарек, а в караногайців є родова тамга ○ «тоьгерек (*коло*)».

Відповідні етноойконімам тамги тюркських родів і племен представлені у розвідках [*Тынышпаев М.* Материалы к истории киргиз-казакского народа. Ташкент, 1925; *Баскаков Н.* Ногайский язык и его диалекты. Москва; Ленинград, 1940. С. 132-135, 138-140; *Керейтов Р.* Этническая история ногайцев (к проблеме этногенетических связей ногайцев). Ставрополь, 1999].

Відомі зображення тамг татарських бейських родів аргин (**Т**), кудалан-яшлав (17), ширин (18) у Криму (див. [*Лашков Ф.* Архивные данные о бейликах в Крымском ханстве. Симферополь, 1890; *Лашков Ф.* Исторический очерк крымскотатарского землевладения; Сборник документов по истории крымскотатарского землевладения. Симферополь, 1897].

Визначити первинні тюркські імена кримських селищ можна за покажчиком [Указатель новых и старых наименований населенных пунктов Автономной Республики Крым // Административно-территориальные преобразования в Крыму 1783-1998 гг. Справочник. Симферополь, 1999].

Використання родоплемінних тамг родів і племен, заснувавших відповідні селища, у геральдиці є актуальним для Криму у зв`язку з нагальною необхідністю відродження історичної ойконімії, стертої сталінським режимом із мапи півострова після депортації кримськотатарського народу 18 травня 1944 року.

---

[*] Доповіь була почтана на **XII Науковій геральдичній конференції (24-25 жовтня 2003 р., м. Львів)**.